मराठी भाषा व व्याकरण यांची ओळख.

अ. भाषा (घटक 6)

1. भाषा म्हणजे काय?
2. भाषेचे मुलभुत घटक.
3. भारतातील भाषांचे मुळ.
4. भाषांचे प्रकार.
5. मराठी भाषेची उत्पत्ती.
6. मराठी भाषेची लिपी.

ब. व्याकरण (घटक 4).

1. व्याकरण म्हणजे काय.
2. मराठी व्याकरणाची परंपरा
3. व्याकरणाचे अभ्यास विषय.
4. व्याकरणाचे महत्त्व.

(1) भाषा म्हणजे काय?

1. भाषा हा शब्द संस्कृत मधील 'भाष्' या धातूपासून तयार झाला असुन, त्याचा अर्थ बोलणे किंवा बोलण्याचा व्यवहार करणे असा होतो.

2. मो. रा. वाळंबे

भाषा म्हणजे 'आपल्या मनातील विचार, भावना,' अनुभव किंवा कल्पना असते.

3. कृ. पां. कुलकर्णी

भाषा म्हणजे व्यवहारास प्रवृत्त करणाऱ्या सार्थ व अन्वित ध्वनींचा समूह होय.

(2) भाषेचे मुलभुत घटक

भाषेचे वर्ण, अक्षर, शब्द, वाक्य हे मुलभुत घटक आहेत. व्याकरण हे एक भाषेचे

(3) वर्ण म्हणजे काय?

आपल्या तोंडावाटे उच्चारलेल्या मुळ ध्वनीला वर्ण असे म्हणतात.
उदा. अ, आ पासुन ते क्ष, ज्ञ हे मुळ ध्वनी वर्ण आहेत

(4) अक्षर

आपल्या ध्वनीच्या किंवा आवाजाच्या खुणेला अक्षर असे म्हणतात. अक्षर ही ध्वनीची चिन्हे आहेत. अक्षर हे ध्वनी चिन्हे म्हणतात. सर्व स्वर म्हणुन अक्षराला ध्वनी चिन्हे म्हणतात. सर्व स्वर व स्वरयुक्त व्यंजन यांना अक्षर म्हणतात.

अक्षर या शब्दाची ओळख अ + क्ष असी केल्यास क्ष चा अर्थ होतो नष्ट होणे. उच्चारलेला ध्वनी हवेत विरून जातात हे ध्वनी नष्ट होऊ नये म्हणुन आपण लिहुन ठेवतो. त्यास अक्षर (नाश न पावणे) असे म्हणतात.

(3) शब्द

ठराविक क्रमाने आलेल्या अक्षरांच्या समुहाला काही अर्थ प्राप्त झाल्यास त्याला शब्द म्हणतात.
उदा. बदक

(4) वाक्य

अर्थपुर्ण शब्दांच्या समुहाला काही अर्थ प्राप्त वाक्य असे म्हणतात.

बदक पाण्यात पोहतो.

भारतातील भाषांचे कुळ
(४)

इंडो युरोपीयन कु (आर्य भा. कु)	द्रविडियन	ऑस्ट्रो एशियाई	सिनो तिबेटियन
मराठी	कन्नड	मुंडारी	लडाखी
संस्कृत	मल्याळम	संथाळी	नेपाळी
गुजराती	तमिळ	खासी	बोडो
बंगाली	तेलगु		मनिपुरी
उडीया			मिझाम
हिंदी			
74%	24%	2%	
66 भाषा	25 भाषा		

भाषांचे प्रकार

1. नैसर्गिक / स्वाभाविक
2. कृत्रिम / सांकेतिक

नैसर्गिक / स्वाभाविक

- नैसर्गिक आवाजाची भाषा
  - मानवाचा आवाज - घोरणे
  - पशु-पक्ष्यांचा आ — चीवचीव
- हावभावांची भाषा
  - डोके, भुवया, नाक

कृत्रिम / सांकेतिक भाषा

ध्वनीमुळे सां.भा
(वैखरी वाणी)
शाळेची घंटा,
हॉर्न, सायलन्स

आवाजाशी सां.
(खुणा)
अक्षर
रंग
चित्र
चिन्ह
नकाशा, टेकलेषन

* यांचा पडताळा करता येतो.

भाषेचे स्तर प्रकार.

1. संघराज्य व्यवहाराची भाषा
2. राज्यभाषा
3. प्रमाणभाषा
4. बोलीभाषा
5. मातृ भाषा
6. अभिजात भाषा

① संघराज्य व्यवहाराची भाषा:

भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 343 नुसार हिंदी व इंग्रजी या संघराज्य व्यवहाराच्या भाषा आहेत. राज्यशासन व केंद्रशासन आपला व्यवहार या भाषेत करतात.

(2) राज्यभाषा

भारतीय घटनेत एकुण 22 भाषांना राज्य भाषांचा दर्जा देण्यात आला.

1. डोंगरी	9. कोकणी	17. बंगाली
2. काश्मिरी	10. कानडी	18. मैतई (मणिपुरी)
3. उर्दु	11. मल्याळम	19. आसामी
4. पंजाबी	12. तमिळ	20. नेपाळी
5. हिंदी	13. तेलगु	21. मैथेली
6. गुजराती	14. उडिया	22. संस्कृत
7. सिंधी	15. संथाली	
8. मराठी	16. बोडो	

- कोकणी ही मराठीची बोली भाषा आहे.

(3) अभिजात भाषा (उच्च भेद).

एखादया भाषेला केंद्रशासनाने दर्जा दिला जातो, त्या भाषेला अभिजात भाषा म्हणतात.

- अभिजात भाषांना 6 भाषांच्या दर्जा देण्यात आला.

तमीळ	2004	मल्याळम	2013
संस्कृत	2005	उडिया	2014
कन्नड	2008	तेलगु	20

जी भाषा प्राचीन काळापासुन ते आजतागात (आधुनिक काळापर्यंत) अनेक लोकांकडुन बोलली जाते तिला अभिजात भाषा म्हणतात.

निकष पुढील प्रमाणे.

ती भाषा 1500 ते 2000 वर्षे जुनी असावी. त्या भाषेतील साहित्य श्रेष्ठ दर्जाचे असावेत. भाषेचे प्राचीन व आधुनिक रूप यांतील नाते कायम असावा.

(या भाषेचा जन्म दुसऱ्या भाषेतून आलेला नसावा)

(4) मातृ भाषा.

आपल्या घरात बोलल्या जाणाऱ्या भाषेला मातृ भाषा म्हणतात.

(5) बोली भाषा.

आपल्या दैनंदिन व्यवहारात बोलल्या जाणाऱ्या भाषेला बोली भाषा म्हणतात.
(लिपी नसते)

(6) प्रमाण भाषा.

शासकीय कामकाज, विधानसभा, न्यायालय, शासकीय वर्तमानपत्र, रेडिओ इ. प्रमाण भाषा ही व्याकरण बद्ध असून तिला लिपी असते.

तिचा वापर मोठ्या भौगोलिक प्रदेशात केला जातो.

मराठी भाषेची उत्पत्ती.

- 7 व्या 8 व्या शतकात मराठीची उत्पत्ती झाली.
- इ.स. 2000 पासुन. संस्कृत पासुन प्राकृत भाषानिर्माण झाली. प्राकृत पासुन महाराष्ट्र, महाराष्ट्र पासुन अपभ्रंश आणि अपभ्रंश पासुन मराठी भाषा तयार झाली.
- साधारणतः मराठी भाषेची उत्पत्ती 7 व्या 8 व्या शतकात होऊन 9 व्या 10 व्या शतकात बोली म्हणुन अस्तित्वात आली. आणि 12 व्या तेराव्या (13) शतकात मराठी मध्ये ग्रंथ लिहिले गेले.

मराठी भाषेचा विकास.
संस्कृत
प्राकृत
महाराष्ट्रीयन
अपभ्रंश
मराठी अशा क्रमाने झालेला आहे. तसेच मराठीला समृद्ध करण्याचे काम परकीय भाषांनी म्हणजेच फारसी, इंग्रजी, पोर्तुगीज इ. केले आहे.

(1) प्राचीन ग्रंथातील मराठीतील उल्लेख (ऐतिहासिक).

प्राचीन संस्कृत ग्रंथामध्ये थोड्या बहुत प्रमाणात मराठीची माहिती आढळली असुन तिथ्रा –
'कुवलयमाला' या ग्रंथात उल्लेख आढळला

"जसे ठेंगण्या सावळ्या अंगाच्या काटक अभिमानी अभिलेख घेतले असे बोलणाऱ्या मराठ्यास पाहिले"

हे वाक्य त्यात होते.

मराठी भाषेतील साहित्य-

मराठी मध्ये 12 व्या 13 व्या शतकात उत्कृष्ट असे ग्रंथ लिहिले गेले आहेत.

- मुकुंदराज यांनी इ.स 1188 साली लिहिलेला 'विवेकसिंधु' नावाचा ग्रंथ हा मराठीतील पहिला ग्रंथ मानला जातो.

- महाइमभट्ट यांनी इ.स 1283 ला 'लिळाचरित्र' नावाचा आद्य गद्य चरित्र लिहिला

- ज्ञानेश्वरांनी इ.स 1290 ला ज्ञानेश्वरी (भागवतगीता) नावाचा ग्रंथ लिहिला.

- याच कालखंडात संत नामदेवांनी ही जवळपास अडीच हजार (2,5000) अभंग लिहिले आहेत.

* • शिलालेख
  — दगडावर कोरलेला लेख म्हणजे शिलालेख.

- श्रवणबेळगोल हा मराठीतील पहिला शिलालेख इ.स 1983 मध्ये कोरला.
  हा जैन धर्माशी निगडीत आहे.

- म्हैसूर येथे गोमटेश्वर पुतळ्यावर हे कोरले गेले

- मराठी भाषेतील पहिला शिलालेख हा कर्नाटकातील श्रवणबेळगोळ येथे आहे. या शिलालेखावर श्री चावुण्डराय करवियले हे अक्षरे कोरले आहेत. हा शिलालेख 983 सालचा आहे.

• ताम्रपट :

तांब्यांच्या पत्रावर कोरलेले लेख.

- दिवे आगर ताम्रपट (इ.स 1060) हा महत्त्वाचा ताम्रपट रायगड जिल्ह्यात आहे.
- विश्वनाथ पट महारुद्र भट्ट सुवर्ण अक्षरे कोरलेले आहेत.
- इ.स 680 सालीचा हा ताम्रपट आहे. तसेच हा मराठीतील पहिला ताम्रपट आहे. अक्षरे पन्नास पृथ्वी हे अक्षर कोरले आहे.

मराठी भाषेची लिपी
(देवनागिरी)

* लिपी :

- लिपी हा शब्द लिप (लिंपने) या धातुपासुन तयार आलेला आहे.

- आपण ज्या खुनांनी लेखन करतो त्यास 'लिपी' असे म्हणतात.

  (लिपीच्या खुनाने लेखन शक्य झाले आहे.)

- ब्राम्ही लिपीतुन देवनागिरी लिपीचा विकास झाला आहे. प्राचीन काळी ब्रांम्ही लिपी व 'खरोष्टी लिपी' अस्तित्वात होत्या.

- देवनागिरी लिपी ही मराठी भाषेची लिपी आहे.

  (आर्य लोक स्वतःला देव समजायचे आणि ते नगरात म्हणजेच ते शहरात राहायचे म्हणुन नगरात राहणाऱ्या देवांनी तयार केलेल्या लिपीला देवनागिरी लिपी म्हणतात).

- देवनागिरी लिपी उभ्या, आडव्या, तिरप्या व गोलसर रेषांनी तयार झाली आहे.

- देवनागिरी लिपीतील अक्षरावर आडवी रेष ओढतात तिला रेष 'शिरोरेषा' म्हणतात.

- देवनागिरी लिपी वेगवेगळ्या नावांनी ओळखली जाते. ही लिपी समजण्यास सोपी असल्याने देवनागिरी लिपीला 'बाळबोध लिपी' असेही म्हणतात

देवनागिरी लिपी काही काळात मुळ्या घालुन लिहिली जात असल्यामुळे तिला मुडीलिपी म्हणतात.

- मुडी लिपीचा शोध 'हेमाडपंती' यांनी लावला. तिला घाव लिपी सुद्धा म्हणतात.
संस्कृत, मराठी, गुजराती, बंगाली, हिंदी, इ. भाषांची लिपी देवनागिरी आहे.